

ISIKSUSE KONTROLLKESE
REPRODUKTIIVSE KÄITUMISE MÕJURINA

Toivo Kitvel

RU Series B No 32

Tallinn 1997

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

ISBN 9985-820-33-9

EESTI KÕRGGKOLIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE
Postkast 3012, Tallinn EE0090, Eesti

Käesolev kogumik on autorikaitse objekt. Autoriõiguse valdaja eelneva kirjaliku nõusolekuta on keelatud seda väljaannet või selle mistahes osa reprodutseerida, avaldada või jätta avaldamiseks infovõrgus, ümber kirjutada mistahes viisil või vahendiga elektrooniliselt, mehhaaniliselt, fotokopeerimise, salvestamise või muul teel.

Iseseisvus kui mõiste ei kuulu mitte ainult riigiõigusliku terminoloogia raudvara hulka, vaid see omab sama olulist kohta ka isiksuse psühholoogias ning pedagoogikas. Need kaks asja - riiklik iseseisvus ning isiksuse võime iseseisvalt otsustada ja tegutseda on vähemalt kaasaegses Eestis teineteisega väga tugevalt seotud. On ju pikemalt seletamatagi selge, et väikeriigi iseseisvuse püsimine sõltub suurel määral sellest, kuivõrd selle elanikud tahavad end tunda iseseisvatena ja kuivõrd nad seda soovi tegelikkuses rahuldada saavad. Samas eeldab madala sündimusega väikeriigi püsimajäämine aga ka seda, et selle elanike arv ei langeks alla kriitilist piiri, millest alates ei piisa selle elanikest enam riigiorganites ega majanduse- ning sotsiaalsfääris vajalike töökohtade täitmiseks.

Siit tuleneb ka Eesti jaoks oluline küsimus - millisel määral seostub naiste isiklikul tegevustasemel teadvustatud iseseisvus nende reproduktiivse käitumisega? Kaasaegses psühholoogiateaduses tuntud mõiste, *isiksuse kontrollkese*, sobib kõige paremini kirjeldama seda inimese omadust, mida me igapäevases keelepruugis seostame tema iseseisvusega. Julian Rotter, kes selle mõiste, *locus of control*, 1954.a. esimesena kasutusele võttis, eristab selle dimensiooni kaht erinevat poolust - seesmist ja välist kontrollkeset. Seesmise kontrollkeskmega (internal locus of control) inimestele on omane veendumus, et nad on ise oma õnne sepad. Välise kontrollkeskmega (external locus of control) inimesele on iseloomulik uskuda, et nende tegevuse tulemused ei sõltu neist [Laird 1991].

Tähistame edaspidi nende kahe rühma esindajaid kui *internaale* ja *eksternaale* ehk siis lühenditega SKK (seesmine kontrollkese) ja VKK (väline kontrollkese). Enamuse inimeste kontrollkese asub nende kahe äärmuse vahepeal, kusjuures pigem reegli kui erandina võib täheldada sedagi, et inimeste kontrollkese on üpris erinev sõltuvalt sellest, millise eluvaldkonnaga (töö, kodu, vaba aeg) on tegemist.

Psühholoogiaõpikuis tuuakse näiteid selle kohta, et internaalid on alati valmis end rohkem pingutama, sest nad on veendunud, et nende tegevuse tulemuslikkus sõltub vaid neist endist. Stricklandi uurimused näitasid, et nad hoolitsevad enda eest rohkem, kasutavad sagedamalt turvavööd, lasevad end rohkem vaktsineerida, hättasattunult otsivad ise lahendusi oma probleemidele [Baron, 1981].

Rahvastiku iibe seisukohalt huvipakkuvaks tulemuseks võib lugeda seda, et kui nad lapsi ei soovi saada, siis suutvat internaalid ka tõenäosemalt rasestumist vältida [Lundy 1972]. Samuti väärrib märkimist tähelepanek, et haigla hoolde alla võetud internaalse hoiakuga vanurid olid elus suurema arvu päevi [Rodin, Langer 1977].

Eksternaalid on üldiselt passiivsemad ning nad panevad oma kordaminekud õnne ja ebaõnnestumised ebaõnne arvele. Selle inimtüübi positiivse joonena võib ehk täheldada seda, et nad ei hakka nurjunud tegevuse korral ennast süüdistama, vaid on suutelised säilitama oma meelerahu. Kuna kontrollkeskmest sõltuvad ka pakutava informatsiooni vastuvõtmise iseärasused, siis adapteeriti endises Nõukogude Liidus propaganda efektiivsuse uurimiseks meetodika eksternaalsuse-internaalsuse määramiseks juba 1980-ndate aastate alguses [Muzdybayev 1983].

Niisiis võime internaale vaadelda ka kui suurema iseseisvusega vastutustundelisi inimesi, sellal kui eksternaale iseloomustab arvamus, et nende käitumise tulemusi juhivad mingid neist sõltumatud jõud.

Käesoleva uurimuse seisukohalt on oluline see asjaolu, et kontrollkese mõjutab inimese käitumist ainult neis valdkondades, mida ta peab enda jaoks olulisteks [Nuoppinen 1994]. Pole mingit põhjust kahelda, et seksuaalsuhted, abielu, sünnitamine ja abort on valdkonnad, mis on suure tähtsusega pea kõigi naiste jaoks sõltumata sellest, millise alternatiivi nad ülalmainitud tegevuste puhul ka ei valiks.

Eeltoodust lähtudes võime oletada, et ka Eestis võiks abielu-, seksuaal-, abortiiv- ning sündimuskäitumises esinevaid erinevusi seletada erinevustega küsitletute kontrollkeskmes. Traditsiooniliselt on kombeks alustada teaduslikku artiklit loeteluga kõigist eelnevalt püstitatud hüpoteesidest, et seejärel kontrollida nende paikapidavust. Antud juhul võime väita, et eeldasime kõigi vaadeldavate tunnuste puhul nende sõltuvust isiksuse kontrollkeskmest ning ettehaaravalt võime öelda, et rõhuval enamusel juhtudest ei pruukinud meil selles ootuses ka pettuda. Ruumi kokkuhoiu mõttes jätame siinkohal oletatavate seoste kohta käivate hüpoteeside detailsemad põhjendused kõrvale ning piirdume uurimuses saadud tulemuste analüüsiga.

Enamatel juhtudel võib eelnevalt püstitada täiesti vasturääkivaid hüpoteese. Nii võiks oletada, et varem alustavad seksuaalsuhetega eksternaalsed tütarlapsed, kes ei taha või ei suuda vastu panna noormeeste soovidele. Samuti võiks oletada, et ka nemad abielluvad ja sünnitavad varem, olles tahtmatult sattunud olukorda, mis neile taolise valiku dikteerib. Sama tõenäoselt võiks aga oletada ka vastupidist - ja nimelt seda, et just varajasemalt seksuaalsuhetega alustanud ja nooremalt abiellunud ning emaks saanud naised planeerivad enamasti kõiki neid sündmusi ette ega jäta midagi saatuse hooleks. Sellise hüpoteesi järelendusena võiks oletada just vallaliseks ja lastetuks jäänud naiste hulgas internaalsuse sagedamat esinemist.

Käesolevas uurimuses kirjeldavad seesmist kontrollkeset nõustumised järgmiste väidetega, mis olid esitatud paarikaupa (A,B,C):

H10 A1 Kõik minuga toimuv on minu enda teha.

H10 B1 Olen peaaegu alati kindel, et mul õnnestub oma plaanid ellu viia.

H10 C1 Probleemide lahendamisel haaran tavaliselt ise initsiatiivi

Välise kontrollkeskme tunnusteks on seisukohad:

H10.A2 Ma ei suuda mõjutada, mis suunas mu elu kulgeb.

H10 B2 Pole mõtet asju pikalt ette planeerida, sest elu kulgeb omasoodu.

H10 C2. Tavaliselt lasen teistel initsiatiivi haarata.

Vastajad jaotasime kahte rühma sõltuvalt sellest, millise valiku nad tegid. Internaalideks lugesime neid, kes vastasid neile kõigile (A1, B1 ja C1) jaatavalt (n = 1093/800), eksternaalideks aga neid, kes olid kõigil kolmel korral eelistanud viimatiesitatud väiteid (n = 645/351) A2, B2 või C2 [EKDK 1995]. (NB! Käesolevas artiklis esitatud arvandmeis on

murrujoone peal kõiki küsitluid ja murrujoone all põlisrahvastikku - Eestis sündinuid - kirjeldavad arvud).

On enesestmõistetav, et niivõrd väikese arvu indikaatoritunnuste abil ei saa anda ammendavat ja tõekindlat pilti iga üksiku küsitlenu kontrollkeskme tegelikust asukohast. Üldtendentside fikseerimiseks ja edasiste hüpoteeside püstitamiseks andsid aga needki andmed küllaldaselt võimalusi.

Et meil aga kõigest hoolimata on isegi ainult nende kolme küsimuse abil õnnestunud küsitlenu kontrollkeset küllaltki tabavalt hinnata, seda näitab asjaolu, et sellal kui eksternaalidest omasid ainult 29 - 31 % mitut eluaset (üks eluase + suvekodu või siis kaks ja enam eluaset), siis internaalide hulgas oli neid juba 42 - 43 % (tabel 105 ja 106). Asjaolu, et internaalide keskmine töönädala pikkus ületab eksternaalide oma pea kõigis põlisrahvastiku vanusekohortides, on samuti tõestuseks sellele, et kontrollkeskme kirjeldamiseks kasutatud indikaator on valiidne, st. me mõõdame seda, mida tahtsimegi mõõta.

Tabel 1. KONTROLLKESE JA KÜSITLETU ÜLDISEMAD TUNNUSED

Tunnus (standardtabeli nr)	Selle väärtus	
	internaalidel	eksternaalidel
Keskmine leibkonna suurus (tabelid 3/4)	3.1/ 3.2	2.9/ 2.9
Mitme eluasemaliste osa % (tabelid 105/106)	41.8/42.8	31.0/29.3
Mõlema vanemaga elatud aeg (tabelid 5/6)	11.38/11.4	11.6/11.7
Õdede-vendade arv (tabelid 7/8)	2.3/ 2.2	2.6/ 2.2
sama noorimas kohordis (tabelid 7/8)	1.5/ 1.6	1.3/ 1.8
Töönädala pikkus (tabelid 111/112)	41.0/41.5	39.3/39.5
Kodust lahkumise aeg (tabelid 11/12)	20.1/20.0	20.4/20.7
sama noorimas kohordis (tabelid 11/12)	20.3/19.1	21.3/21.0
Rännete arv (tabelid 93/94)	3.7/ 3.7	3.7/ 3.4
Ei kavatse elukohta vahetada (tabelid 99/100)	76.0/75.9	83.9/83.8
sama noorimas kohordis	44.7/40.5	55.3/42.9

Siinjuures ei saa jätta mainimata, et tulemuste tõlgendamisel tuleb arvesse võtta ka seda asjaolu, et küsimustik fikseerib uuritavate kontrollkeskme asukohta praegusel hetkel. Laste sünni ajal võis aga vanematesse sünnikohortidesse kuuluvatel naistel kontrollkeske olla erinev praegusest. On loomulik, et pensioniealiste naiste (näiteks kohort 1924-1928) hulgas on tunduvalt enam eksternaale (50%) kui nende hulgas, kelle sünniajaks oli 1969-1973 (24%). (vt standardtabel 1). Kuna iga toob kaasa paratamatuid nihkeid tervislikus seisundis ja piirab ka tegevusvõimalusi, siis muutuvad eakamad inimesed loomulikult mõnevõrra eksternaalsemaiks.

Huvitava rahvusliku erinevusena torkab aga samas silma see, et eakamate põlisrahvastikust naiste hulgas on tunduvalt rohkem internaale kui sisserännanute seas. Internaalide suhtarvud

vanimas ja noorimas sisserännanute kohortides on vastavalt 32.5% ning 66.7%. Vanimate ja noorimate põlisrahvastiku kohortide hulgas on need arvud aga vastavalt 41.2% ning 80.2% (vrld standrdtabel 1 ja 2).

On omaette küsimus, kas ei tundnud vanemad sisserännanud naised end juba ammu enne käesolevat küsitlust peremeestena oma elu ja saatuse üle või on selline passiivne suhtumine tekkinud alles peale Eesti iseseseisvumist.

Kuigi nooremate sisserännanute hulgas on SKK sagedamini täheldatav kui VKK, väärrib siiski ka nooremate sisserännanute hulgas esinev põliselanikest sagedasem eksternaalsus äramärkimist. Ja siingi tuleb jääda võlgu küsimusele - kas on selle nähtuse juured kaugemas või lähemas minevikus. Ilmselt tuleb taoliste seisukohtade põhjuseid otsida nii siit kui ka sealt, sest teatavasti kujundas nõukogude ühiskond oma liikmeist passiivsevõitu inimesi, kellele juba koolipõlvest peale sisendati, et isiksuse osa on ajaloos tühine, võrreldes selle rolliga, mida etendavad töolis-klass, partei või siis töökollektiiv tervikuna. Just sisserännanute hulgas võisid sellised seisukohad laiema kõlapinna leida, kuna pole põhjust kahelda, et nemad identifitseerisid end nõukogude inimesena sagedamini kui põliselanikud seda tegid. Samas oleks ka võimatu eitada, et puudulik Eesti keele oskus ja erinevused maailmavaates võivad samu tendentsi ka praeguselgi hetkel kujundada.

Veel suuremal määral torkavad samad tendentsid muide silma ka sisserännanud naiste passiivsuses. Kuna nõukogude propaganda teatavasti ülistas naiste tööalast ja ühiskondlikku aktiivsust, siis tundub, et käärid propaganda ja tegelikkuse vahel olid suuremad just sisserännanute, mitte aga püsielanike hulgas. Stasndardtabelite 1 ja 2 võrdlemisel näeme, et sellal kui põlisrahvastiku hulgas on aktiivseid 57.4 %, siis sisserännanute hulgas on neid vaid 36.5 %.

Kuigi võiks oletada, et mida pikem on mõlema vanemaga kooselatud aeg, seda eksternaalsemaks kujuneb inimene, ei toeta uurimisandmed seda oletust. Ilmselt ei kujune kontrollkeskme asukoht mitte sõltuvalt sellest, kaua oldi vanemate mõju all (seda võib pidada võrdeliseks kooselu kestusega), vaid milline oli see mõju oma sisulisest küljest (standardtabelid 5 ja 6). On loomulik, et kodust julgeb varem lahkuda internaalse hoiakuga inimene - sõjajärgsetel aastatel sündinutest lahkusid kodust ligi aasta varem just VKK küsitletud (standardtabel 12). Siia võime lisaks märkida ka seda, et sellal kui põliselanikest on enamasti rännanud ja kavatsevad rännata internaalsid, siis sisserännanute hulgas on selline seaduspärasus juba nõrgem (standardtabel 93 ja 94 ning 99 ja 100).

Alates 1954-58 sünnikohordist, mil küsitletavate vendade-õdede arv jäi madalamaks kui 2,0 võib täheldada seaduspärasust, et just seesmise kontrollkeskmega küsitletutel on vendi-õdesid olnud rohkem (standardtabel 8).

Kui üldiselt kooselude arv sõltub tugevasti just haridusest (mida kõrgem haridus, seda väiksem arv kooselusid), siis samas avaldub just põlisrahvastiku hulgas ka tendents, et kooselude arv seostub ka küsitletu internaalsusega (v.a. noorimas kohordis 1969-1973, tabel 16). Noorima kohordi puhul ilmnev asjaolu, et abiellu astumine on tõenäosem VKK korral, viitab asjaolule, et tegemist on mõlemale abielupoolele ootamatu "sundkäiguga" (tabel 17). On raske öelda, kas on eksternaalsus varast abiellumist soodustav tegur või on

nähtustevaheline seos vastupidine, kuid tõenäoseliseks tundub siiski esimesena väljapakutud võimalus, mida tõendavad ka põlisrahvastikust naiste 1954 aastast algavate sünniaastatega.

Kui abiellumisega kipub käsi käima VKK, siis vabaabielude puhul on tõenäoseliseks SKK ülekaal (tabelid 19 ja 20) ja seda samuti just sõjajärgsete nooremate naiste puhul. Seda tendentsi kinnitab ka tõsiasi, et esmaskooselu algavad just põlisrahvusest SKK omavad naised varem kui seda VKK puhul tehakse ja seda kõigis sünnikohortides peale kõige vanema (tabel 22). Ka on väljaspool abielu sündinud esimeste laste osakaal suurem just internaalsete küsitletute rühmas (tabel 39 ja 40).

Tabel 2. KONTROLLKESE, SEKSUAALSUHTED JA ABIELU

Tunnus (standardtabeli nr)	Selle väärtus	
	internaalidel	eksternaalidel
Esmane seksuaalsuhe (vanus) (tabelid 77/78)	20.0/19.8	20.8/20.5
Esmane kooselu (vanus) (tabelid 21/22)	21.3/20.7	22.0/22.0
Kooselude arv (tabelid 15/16)	1.2/ 1.2	1.2/ 1.1
Vabaabielude arv (tabelid 19/20)	0.3/ 0.4	0.2/ 0.2
Abielude arv (tabelid 17/18)	1.0/ 0.8	1.0/ 0.9
Elukaaslane eri rahvusest (tabelid 25/26)	17.0/ 9.3	21.5/ 9.2
sama noorimas kohordis (tabelid 25/26)	12.2/ 4.9	11.1/ 0.0
Küsitletava haridustase kõrgem kui partneril (tabelid 28/29)	26.2/28.9	20.1/23.2
Kümnendaks kooseluaastaks lahku läinud (tabelid 29/30)	31.5/31.0	23.6/20.6

SKK puhul toimub ka esmane seksuaalsuhe tavaliselt varem kui VKK puhul seda täheldada võib (standardtabel 77 ja 78).

Rahvuste assimileerumist propageerivatele teoretikutele ja praktikutele peaksid kindlasti huvi pakkuma arvud, mis näitavad, et põlisrahvastikust naised eelistavad tunduvalt vähem eri rahvusest elukaaslast, sellal kui sisserännutest eksternaalide hulgas on taoliste partnerite sagedus tunduvalt suurem kui internaalide hulgas (standardtabelid 25/26).

Võrreldes VKK-ga on seesmise kontrollkeskmega naiste hulgas ka tavaliselt rohkem neid, kelle haridustase on kõrgem kui nende elukaaslasel. Selline ebatraditsionaalsus sobib loogiliselt kokku ka internaalsete inimeste suurema enesekindlusega.

Kui abiellu astumine seostus sõjajärgsete kohortide puhul VKK-ga, siis lahutamise tõenäosus seostub ilmselt rohkem SKK-ga (tabel 29 ja 30).

Käesoleva uurimuse seisukohalt keskne tunnus - elussündide arv küsitletu kohta - ei sõltunud küsitletute kontrollkeskmest. See viitaks justkui kontrollkeskme sobimatust sündimuse

indikaatori rolli. Samas seostus kontrollkeske aga pea kõigis küsitletute kohortides just sündimuskavadega - andes suurema toimunud ja eeldatavate sündide koguarvu seesmise kontrollkeskmega küsitletutele (tabel 85 ja 86). Kuna elussündide poolest kumbki rühm ei erinenud teisest, siis on see vahe tekkinud eeldatavate sündide arvu tõttu. Just seesmise kontrollkeskmega naiste hulgas on rohkem neid, kes kavatsevad veel sünnitada ja seda kinnitab ka ideaalne laste arv, mis on kõikides SKK küsitletute kohortides suurem.

Tabel 3. KONTROLLKESE JA SÜNDIMUS

Tunnus (standardtabeli nr)	Selle väärtus	
	internaalidel	eksternaalidel
Vanus esimese lapse sündides (tabelid 37/38)	23.1/23.2	23.3/23.5
teise lapse sündides (tabelid 37/38)	26.8/26.7	27.5/27.3
kolmanda lapse sündides (tabelid 37/38)	29.3/29.2	30.2/30.7
Esimene sünnivahemik (kuud) (tabelid 41/42)	10.0/10.0	12.0/12.0
Raseduste koguarv (tabelid 61/62)	3.2/ 3.1	3.4/ 3.0
Elussündide osakaal (tabelid 63/64)	51.7/55.8	49.2/58.3
Raseduseta (%) (tabelid 65/66)	33.8/36.0	36.4/43.3
sama noorimas kohordis (tabelid 65/66)	65.0/67.4	57.9/52.4
Abortide arv (tabelid 67/68)	1.3/ 1.1	1.5/ 1.0
sama noorimas kohordis (tabelid 67/68)	0.4/ 0.3	0.6/ 0.5
Abordita (tabelid 73/74)	43.9/47.6	42.8/49.6
sama noorimas kohordis (tabelid 73/74)	74.0/76.4	60.5/57.1
Pole kunagi kasutanud kontratseptiivseid vahendeid (tabelid 79/80)	12.4/11.7	19.3/19.6
sama noorimas kohordis (tabelid 79/80)	0.9/1.2	18.9/14.3

Sündide ajastus näitas seda, et seesmise kontrollkeskmega naised sünnitasid oma esimese, eriti aga teise ja kolmanda lapse varem kui välise kontrollkeskmega küsitletud (tabel 37 ja 38). Selle nähtuse artefaktiks on ka väiksem esimene sünnivahemik internaalsete küsitletute hulgas (tabel 41 ja 42).

Kuna plaanitud sündide osakaalu poolest ei erine kumbki vaadeldud rühm teineteisest, siis väärrib uurimist, kas ja kuivõrd see sõltub vastavast tunnusest isal.

Jättes kõrvale kõige noorema kohordi, kus keskmine raseduste arv on suurem välise kontrollkeskmega küsitletuil, võime täheldada, et põlisrahva hulgas on suuremal hulgal rasedusi seesmise kontroll-keskmega küsitletuil, sellal kui sisserännanuid iseloomustab vastupidine tendents. (tabel 61 ja 62).

Kuna aga elussündide puhul on olukord vastupidine, siis võib sellest teha järelduse, et sündimuse reguleerimine põliselanikel abortide kaudu on mõnevõrra tõenäosem internaalse hoiaku korral ja sissesõitnuil eksternaalse hoiaku puhul (vrld tabel 61 ja 63 ning 62 ja 64,

samuti tabel 67 ja 68). Esimese abordi teevad varem just sõjajärgsetel aastatel sündinud internaalid.

Samas on abordita naised rohkem kahte noorimasse kohorti kuuluvate internaalide kui eksternaalide hulgas (tabel 74). Üheks põhjuseks sellele on ka asjaolu, et SKK puhul tarvitatakse tunduvalt sagedamini rasedusvastaseid vahendeid ja seda eriti nooremates igarühmades. (tabel 80).

SKK-ga küsitletute noorim kohort on enamasti juba enne lapse sünni tööle asunud (selle poolest erinevad nad oma vanematest sookaaslastest), nad õpivad veidi kauem kui VKK rühma esindajad ega jäta ka peale esimese lapse sünni oma õpinguid pooleli. Kuna aga just see seltskond naised peab ideaalseks omada suuremat arvu lapsi, kui seda mainivad nende VKK sookaaslased, siis on selge, et seesmise kontrollkeskmeaga tööealiste naistele võimaluste loomine oma õpingute jätkamiseks ja kvalifikatsiooni tõstmiseks laste kasvatamise kõrvalt oleks üheks oluliseks teguriks, mis võimaldaks luua tingimusi iibe suurendamiseks just selle elanikkonna kihi hulgas, kes seda ka ise soovib ja kelle aktiivne hoiak aitaks kaasa ka järeltuleva sugupõlve terve ellusuhtumise kujunemisele.

Tabel 4. EMADE KONTROLLKESE NING SÜNNITUSJÄRGNE KÄITUMINE

Tunnus (standardtabeli nr)	Selle väärtus	
	internaalidel	eksternaalidel
Haridustee lõpetamine alles pärast esmasünni (tabelid 117/118)	9.8/10.1	3.0/ 3.3
sama noorimas kohordis (tabelid 117/118)	10.9/11.9	4.17/ 7.1
Tööleasumine alles pärast esmasünni (tabelid 119/120)	8.8/ 8.8	6.23/ 7.0
sama noorimas kohordis (tabelid 119/120)	7.6/ 7.3	8.7/15.4
Töövaheaeg seoses esmasünniga (tabelid 121/122)	11.0/11.0	10.0/ 9.0
sama noorimas kohordis (tabelid 121/122)	24.0/21.0	14.0/10.0
Esimene laps pannakse koolieelsesse lasteasutusse (tabelid 123/124)	75.1/72.9	65.8/59.4
sama sünnikohordis 1964-1968	80.5/76.9	91.7/85.7

Erilist tähelepanu väärib asjaolu, et just noorimasse kohorti kuuluvate internaalsete emade puhul kujuneb esimese lapse sünniga seotud töövaheaeg umbes kaks korda pikemaks kui eksternaalidel, mis peale kõige muu viitab kindlasti ka nende suuremale suundumusele ise oma laste kasvatamise eest hoolt kanda. Seda tõendab ka asjaolu, et nad ei ruttu ka seejärel oma lapsi koolieelsetesse lasteasutustesse panema.

Võttes kokku seesmise kontrollkeskmega küsitletute olulisemaid tunnuseid, võime seega neile tüüpilisi iseärasusi utreerides öelda, et tegemist on töökamate ning varem iseseisvat elu alustanud naistega. Nad alustavad varem oma seksuaalsuhetega, kuid ei tee niivõrd sageli aborte, sest kasutavad tõenäosemalt eostumisvastaseid vahendeid. Nad eelistavad (vähemalt esialgu) abielule vabaabielu ning jõuavad ka tõenäosemalt oma elukaaslasest esimese kümne kooselu aasta järel lahku minna, mille põhjuseks võib oletada elukaaslase kontrollkeskme eksternaalsust.

Oma lapsed sünnitavad nad nooremas eas kui seda teevad eksternaalid ning peavad nende eest ka kauem ise hoolt (ega paiguta neid ka lasteaeda). Sellele vaatamata just neile on tüüpiline haridustee jätkamine ka peale esimese lapse sünni. Kuigi nende poolt elusalt sünnitatud laste arv võrdub eksternaalide poolt ilmaletoodud laste arvuga, jõuavad nad üldjuhul siiski oma peret paremini majanduslikult kindlustada, mida näitab mitme eluasemega internaalide suurem esindatus (eksternaalidega võrreldes) küsitletute üldkogumis.

Kuna just internaalidele on eelkõige iseloomulik soov suuremat arvu lapsi omada, siis võib ülaltoodud iseloomustust lugedes pidada igati õigustatuks samme, mis nende soovi täideviimisele kaasa aitaksid. Eelkõige tuleks mõelda võimalusele soodustuste loomiseks kõigile edasi õppida ja töötada soovivatele emadele, et nad laste kasvatamise kõrval saaksid tõsta (või siis vähemalt ei minetaks) oma tööalast kvalifikatsiooni ning suudaksid tööturul vallaliste (ja lastetute) naistega edukalt konkureerida. Sellist tuge väärivad nad nii oma elukaaslastelt kui ka Eesti riigilt.

On vaieldamatu, et sündimust ei ole võimalik seletada ainult ühe teguri mõjule tuginedes, olgu see nii informatiivne kui tahes. Viitame siinjuures kasvõi näiteks uurimustele, mis seostavad suuremat laste arvu peres selliste teguritega nagu isade kannatliku iseloomu [Boiko 1980] või siis mõlemate vanemate nõrgema orienteeritusega vaba aja veetmisele [Rodzinskaja 1986]. Ometi on samas ka selge, et postsotsialistlik Eesti ühiskond tunneb nii praegu kui ka lähemas tulevikus suurt puudust eelkõige nendest inimestest, kes on veendunud, et igaüks on ise oma õnne sepp. Pole põhjust kahelda selles, et seesmise kontrollkeskmega vanemad suudavad üles kasvatada samasuguse eluhoiakuga lapsi. Seetõttu peame ka meie õigustatuks just selle tunnuse arvessevõtmist nii sündimuse uurimisel kui ka abinõude väljatöötamisel selle reguleerimiseks.

VIIDATUD KIRJANDUS

- Baron, R. A., Byrne, Donn and Kantowitz, Barry H (1981). *Understanding Behaviour*. Sec. ed. Holt-Sounders Japan, Ltd.
- Blossfeld, Hans-Peter, Alfred Hamerle and Karl Ulrich Mayer (1989). *Event History Analysis. Statistical Theory and Application in the Social Sciences*. Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Boiko, V. V. (1980). *Malodetnaya semya*. Statistika, Moscow.
- Katus, Kalev, Allan Puur ja Luule Sakkeus (1995). *Eesti Pere- ja Sündimusuuring. Standardtabelid*. RU, Seeria C, No. 6. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus ja Brian Silver (1995). *Eesti Pere- ja Sündimusuuring. Metodoloogiatülevaade*. RU, Seeria A, No.33. Tallinn, EKDK.
- Laird, J. D. and Thompson, N.S. (1991). *Psychology*. Houghton Mifflin Company. Boston, Toronto.
- Lundy, J. R. (1972). *Some personality correlates of contraceptive use among unmarried female college students*. Journal of Psychology.
- Muzdybayev, K. *Locus of Control in Mass Communication Research*. Materials of Inter-Republican Scientific Conference. Modern Methods of Mass Communication Research. Tallinn, Sept 29-30 1980. Tallinn, Periodika, 1983, 222-226. (The book is in Russian: Materialy mezhhrespublikanskoy nauchnoy konferencii. Sovremennyye metody issledovaniya sredstv massovoy kommunikacii. Tallinn, 29-30 sentyabrya 1980. Tallinn, Izdatelstvo "Periodika", 1983)
- Nuoppinen, R. *Terveyspsykologian perusteet*. UKK Instituutti, Jyväskylä, 1994.
- Rodin, J., and Langer, E.J. *Long Term Effects of a Control Relevant Intervention with the Institutionally Aged*. Journal of Personality and Social Psychology, (35) 1977, 897-902
- Rodzinskaya, I.Y. *Factors influencing reproductive attitudes of spouses. Fertility of families: yesterday, today, tomorrow*. Mysl, Moscow, 1986, 70-80. (The book is in Russian: Detnost semyi: vtchera, segodnya, zavtra. Moskva, "Mysl", 1980)

ISIKSUSE KONTROLLKESE REPRODUKTIIVSE KÄITUMISE MÖJURINA

T. K I T V E L

Tallinna Pedagoogikaülikool

Iseseisvus kui mõiste ei kuulu mitte ainult riigiõigusliku terminoloogia raudvara hulka, vaid see omab sama olulist kohta ka isiksuse psühholoogias ning pedagoogikas. Need kaks asja - riiklik iseseisvus ning isiksuse võime iseseisvalt otsustada ja tegutseda - on vähemalt kaasaegses Eestis teineteisega väga tugevalt seotud. On ju pikemalt seletamatagi selge, et väikeriigi iseseisvuse püsimine sõltub suurel määral sellest, kuivõrd selle elanikud tahavad end tunda iseseisvatena ja kuivõrd nad seda soovi tegelikkuses rahuldada saavad. Samas eeldab madala sündimusega väikeriigi püsijäämine aga ka seda, et selle elanike arv ei langeks alla kriitilist piiri, millest alates ei piisa selle elanikest enam riigiorganites ega majanduse- ning sotsiaalsfääris vajalike töökohtade täitmiseks.

Siit tuleneb ka Eesti jaoks oluline küsimus - millisel määral seostub naiste isiklikul tegevustasemel teadvustatud iseseisvus nende reproduktiivse käitumisega?

Kaasaegses psühholoogiateaduses tuntud mõiste - isiksuse kontrollkese - sobib kõige paremini kirjeldama seda inimese omadust, mida me igapäevases keelepruugis seostame tema ise-seisvusega. Julian Rotter, kes selle mõiste - locus of control - 1954.a. esimesena kasutusele võttis, eristab selle dimensiooni kaht erinevat poolust - seesmist ja välist kontrollkeset. Seesmise kontrollkeskmega (internal locus of control) inimestele on omane veendumus, et nad on ise oma õnne sepad. Väliste kontrollkeskmega (external locus of control) inimesele on iseloomulik uskuda, et nende tegevuse tulemused ei sõltu neist (Laird, 1991)

Tähistame edaspidi nende kahe rühma esindajaid kui internaale ja eksternaale ehk siis lühenditega SKK (seesmine kontrollkese) ja VKK (väline kontrollkese). Enamuse inimeste kontrollkese asub nende kahe äärmuse vahepeal, kusjuures pigem reegli kui erandina võib täheldada sedagi, et inimeste kontrollkese on üpris erinev sõltuvalt sellest, millise eluvaldkonnaga (töö, kodu, vaba aeg) on tegemist.

Psühholoogiaõpikuis tuuakse näiteid selle kohta, et internaalid on alati valmis end rohkem pingutama, sest nad on veendunud, et nende tegevuse tulemuslikkus sõltub vaid neist endist. Stricklandi uurimused näitasid, et nad hoolitsevad enda eest rohkem, kasutavad sagedamalt turvavööd, lasevad end rohkem vaktsineerida, hättasattunult otsivad ise lahendusi oma probleemidele (vt. Baron, 1981).

Rahvastiku iibe seisukohalt huvipakkuvaks tulemuseks võib lugeda seda, et kui nad lapsi ei soovi saada, siis suutvat internaalid ka tõenäosemalt rasestumist vältida (Lundy, 1972). Samuti väärrib märkimist tähelepanek, et haigla hoolde alla võetud internaalse hoiakuga vanurid olid elus suurema arvu päevi (Rodin & Langer, 1977).

Eksternaalid on üldiselt passiivsemad ning nad panevad oma kordaminekud õnne ja ebaõnnestumised ebaõnne arvele. Selle inimtüübi positiivse joonena võib ehk täheldada seda, et nad ei hakka nurjunud tegevuse korral ennast süüdistama, vaid on suutelised säilitama oma meelerahu. Kuna kontrollkeskmest sõltuvad ka pakutava informatsiooni vastuvõtmise iseärasused, siis adapteeriti endises Nõukogude Liidus propaganda efektiivsuse uurimiseks metoodika eksternaalsuse-internaalsuse määramiseks juba 1980-ndate aastate alguses (Muzdybayev, 1983).

Niisiis võime internaale vaadelda ka kui suurema iseseseisvusega vastutustundelisi inimesi, sellal kui eksternaale iseloomustab arvamus, et nende käitumise tulemusi juhivad mingid neist sõltumatud jõud.

Käesoleva uurimuse seisukohalt on oluline see asjaolu, et kontrollkese mõjutab inimese käitumist ainult neis valdkondades, mida ta peab enda jaoks olulisteks (Nuoppinen, 1994). Pole mingit põhjust kahelda, et seksuaalsuhted, abielu, sünnitamine ja abort on valdkonnad, mis on suure tähtsusega pea kõigi naiste jaoks sõltumata sellest, millise alternatiivi nad ülalmainitud tegevuste puhul ka ei valiks.

Eeltoodust lähtudes võime oletada, et ka Eestis võiks abielu-, seksuaal-, abortiiv- ning sündimuskäitumises esinevaid erinevusi seletada erinevustega küsitletute kontrollkeskmes. Traditsiooniliselt on kombeks alustada teaduslikku artiklit loeteluga kõigist eelnevalt püstitatud hüpoteesidest, et seejärel kontrollida nende paikapidavust. Antud juhul võime väita, et eeldasime kõigi vaadeldavate tunnuste puhul nende sõltuvust isiksuse kontrollkeskmest ning ettehaaravalt võime öelda, et rõhuval enamusel juhtudest ei pruukinud meil selles ootuses ka pettuda. Ruumi kokkuhoiu mõttes jätame siinkohal oletatavate seoste kohta käivate hüpoteeside detailsemad põhjendused kõrvale ning piirdume uurimuses saadud tulemuste analüüsiga.

Enamatel juhtudel võib eelnevalt püstitada täiesti vasturääkivaid hüpoteese. Nii võiks oletada, et varem alustavad seksuaalsuhetega eksternaalsed tütarlapsed, kes ei taha või ei suuda vastu panna noormeeste soovidele. Samuti võiks oletada, et ka nemad abielluvad ja sünnitavad varem, olles tahtmatult sattunud olukorda, mis neile taolise valiku dikteerib.

Sama tõenäoselt võiks aga oletada ka vastupidist - ja nimelt seda, et just varajasemalt seksuaalsuhetega alustanud ja nooremalt abiellunud ning emaks saanud naised planeerivad enamasti kõiki neid sündmusi ette ega jäta midagi saatuse hooleks. Sellise hüpoteesi järelalusena võiks oletada just vallaliseks ja lastetuks jäänud naiste hulgas internaalsuse sagedamat esinemist.

Käesolevas uurimuses kirjeldavad seismist kontrollkeset nõus-tumised järgmiste väidetega, mis olid esitatud paarikaupa (A,B,C):

H10 A1 Kõik minuga toimuv on minu enda teha.

H10 B1 Olen peaaegu alati kindel, et mul õnnestub oma plaanid ellu viia.

H10 C1 Probleemide lahendamisel haaran tavaliselt ise initsiatiivi

Välise kontrollkeskme tunnusteks on seisukohad:

H10.A2 Ma ei suuda mõjutada, mis suunas mu elu kulgeb.

H10 B2 Pole mõtet asju pikalt ette planeerida, sest elu kulgeb omasoodu.

H10 C2. Tavaliselt lasen teistel initsiatiivi haarata.

Vastajad jaotasime kahte rühma sõltuvalt sellest, millise valiku nad tegid. Internaalideks lugesime neid, kes vastasid neile kõigile (A1, B1 ja C1) jaatavalt (n = 1093/800), eksternaalideks aga neid, kes olid kõigil kolmel korral eelistanud viimatiesitatud väiteid (n = 645/351) A2, B2 või C2 (Eesti Pere- ja Sündimusuuring. Standardtabelid lk XVI) (NB! Käesolevas artiklis esitatud arvandmeis on murrujoone peal kõiki küsitletuid ja murrujoone all põlisrahvastikku - Eestis sündinuid - kirjeldavad arvud)

On enesestmõistetav, et niivõrd väikese arvu indikaatoritunnuste abil ei saa anda ammendavat ja tõekindlat pilti iga üksiku küsitletu kontrollkeskme tegelikust asukohast. Üldtendentside fikseerimiseks ja edasiste hüpoteeside püstitamiseks andsid aga needki andmed küllaldaselt võimalusi.

Et meil aga kõigest hoolimata on isegi ainult nende kolme küsimuse abil õnnestunud küsitletute kontrollkeset küllaltki tabavalt hinnata, seda näitab asjaolu, et sellal kui eksternaalidest omasid ainult 29 - 31 % mitut eluaset (üks eluase + suvekodu või siis kaks ja enam eluaset), siis internaalide hulgas oli neid juba 42 - 43 % (tabel 105 ja 106).

Asjaolu, et internaalide keskmine tööaeg ületab eksternaalide oma pea kõigis põlisrahvastiku vanusekohortides, on samuti tõestuseks sellele, et kontrollkeskme kirjeldamiseks kasutatud indikaator on valideeritud, st. me mõõdame seda, mida tahtsimegi mõõta.

TABEL 1. KONTROLLKESE JA KÜSITLETU ÜLDISEMAD TUNNUSED

-----Tunnus			
Selle väärtus			
(standardtabeli nr)	internaalidel	eksternaalidel	
-----Keskmine			leibkonna
suurus			
(tabelid 3/4)	3,13/3,21	2,91/2,88	
Mitme eluasemeliste osa %			
(tabelid 105/106)	41,81/42,75	31,01/29,33	
Mõlema vanemaga elatud aeg			
(tabelid 5/6)	11,38/11,38	11/61/11,71	
Õdede-vendade arv			
(tabelid 7/8)	2,26/2,18	2,58/2,23	sama noorimas
kohordis			
(tabelid 7/8)	1,45/1,64	1,34/1,76	
Töönädala pikkus			
(tabelid 111/112)	41,0/41,5	39,3/39,5	
Kodust lahkumise aeg			
(tabelid 11/12)	20,08/20,02	20.37/20,73	
sama noorimas kohordis			
(tabelid 11/12)	20,31/19,14	21,32/21,03	Rännete arv
(tabelid 93/94)	3,66/3,66	3,65/3,38	
Ei kavatse elukohta vahetada			
(tabelid 99/100)	76,03/75,88	83,88/83,76	
sama noorimas kohordis	44,72/40,45	55,26/42,86	

Siinjuures ei saa jätta mainimata, et tulemuste tõlgendamisel tuleb arvesse võtta ka seda asjaolu, et küsimustik fikseerib uuritavate kontrollkeskme asukohta praegusel hetkel. Laste sünni ajal võis aga vanematesse sünnikohortidesse kuuluvatel naiste kontrollkese olla erinev praegusest. On loomulik, et pensioniealiste naiste (näiteks kohort 1924-1928) hulgas on tunduvalt enam eksternaale (50%) kui nende hulgas, kelle sünniajaks oli 1969-1973 (24%). (vt standardtabel 1). Kuna iga toob kaasa paratamatuid nihkeid tervislikus seisundis ja piirab ka tegevusvõimalusi, siis muutuvad eakamad inimesed loomulikult mõnevõrra eksternaalsemaks.

Huvitava rahvusliku erinevusena torkab aga samas silma see, et eakamate põlisrahvastikust naiste hulgas on tunduvalt rohkem internaale kui sisserännanute seas. Internaalide suhtarvud vanimas ja noorimas sisserännanute kohortides on

vastavalt 32,5% ning 66,7%. Vanimate ja noorimate põlisrahvastiku kohortide hulgas on need arvud aga vastavalt 41,2% ning 80,2% (vrldl standardtabel 1 ja 2).

On omaette küsimus, kas ei tundnud vanemad sisserännanud naised end juba ammu enne käesolevat küsitlust peremeestena oma elu ja saatuse üle või on selline passiivne suhtumine tekkinud alles peale Eesti iseseisvumist.

Kuigi nooremate sisserännanute hulgas on SKK sagedamini täheldatav kui VKK, väärrib siiski ka nooremate sisserännanute hulgas esinev põliselanikest sagedasem eksternaalsus äramärkimist. Ja siingi tuleb jääda võlgu küsimusele - kas on selle nähtuse juured kaugemas või lähemas minevikus. Ilmselt tuleb taoliste seisukohtade põhjuseid otsida nii siit kui ka sealt, sest teatavasti kujundas nõukogude ühiskond oma liikmeist passiivsevõitu inimesi, kellele juba koolipõlvest peale sisendati, et isiksuse osa on ajaloos tühine, võrreldes selle rolliga, mida etendavad töölisklass, partei või siis töökollektiiv tervikuna. Just sisserännanute hulgas võisid sellised seisukohad laiemal kõlapinna leida, kuna pole põhjust kaheld, et nemad identifitseerisid end nõukogude inimesena sagedamini kui põliselanikud seda tegid.

Samas oleks ka võimatu eitada, et puudulik Eesti keele oskus ja erinevused maailmavaates võivad samu tendentsi ka praeguselgi hetkel kujundada.

Veel suuremal määral torkavad samad tendentsid muide silma ka sisserännanud naiste passiivsuses. Kuna nõukogude propaganda teatavasti ülistas naiste tööalast ja ühiskondlikku aktiivsust, siis tundub, et käärid propaganda ja tegelikkuse vahel olid suuremad just sisserännanute, mitte aga püsielanike hulgas. Standardtabelite 1 ja 2 võrdlemisel näeme, et sellal kui põlisrahvastiku hulgas on aktiivseid 57,4%, siis sisserännanute hulgas on neid vaid 36,5%.

Kuigi võiks oletada, et mida pikem on mõlema vanemaga kooselatud aeg, seda eksternaalsemaks kujuneb inimene, ei toeta uurimisandmed seda oletust. Ilmselt ei kujune kontrollkeskme asukoht mitte sõltuvalt sellest, kaua oldi vanemate mõju all (seda võib pidada võrdeliseks kooselu kestusega), vaid milline oli see mõju oma sisulisest küljest (standardtabelid 5 ja 6). On loomulik, et kodust julgeb varem lahkuda internaalse hoiakuga inimene - sõjajärgsetel aastatel sündinutest lahkusid kodust ligi aasta varem just VKK küsitletud (standardtabel 12). Siia võime lisks märkida ka seda, et sellal kui põliselanikest on enamasti rännanud ja kavatsevad rännata internaalsid, siis sisserännanute hulgas on selline seaduspärasus juba nõrgem (standardtabel 93 ja 94 ning 99 ja 100)

Alates 1954-58 sünnikohordist, mil küsitletavate vendade-õdede arv jäi madalamaks kui 2,0 võib täheldada seaduspärasust, et just seesmise kontrollkeskme küsitlutele on vendi-õdesid olnud rohkem.

(Standardtabel 8)

Kui üldiselt kooselude arv sõltub tugevasti just haridusest (mida kõrgem haridus, seda väiksem arv kooselusi), siis samas avaldub just põlisrahvastiku hulgas ka tendents, et kooselude arv seostub ka küsitletu internaalsusega (v.a. noorimas kohordis 1969-1973 Tabel 16). Noorima kohordi puhul ilmnev asjaolu, et abiellu astumine on tõenäosem VKK korral, viitab asjaolule, et tegemist on mõlemale abielupoolele ootamatu "sundkäiguga" (tabel 17). On raske öelda, kas on eksternaalsus varast abiellumist soodustav tegur või on nähtustevaheline seos vastupidine, kuid tõenäosamana tundub siiski esimesena väljapakutud võimalus, mida tõendavad ka põlisrahvastikust naiste 1954.aastast algavate sünniaastatega.

Kui abiellumisega kipub käsikäes käima VKK, siis vabaabielude puhul on tõenäosem SKK ülekaal (Tabelid 19 ja 20) ja seda samuti just sõjajärgsete nooremate naiste puhul. Seda tendentsi kinnitab ka tõsiasi, et esmaskooselu algavad just põlisrahvusest SKK omavad naised varem kui seda VKK puhul tehakse ja seda kõigis sünnikohortides peale kõige vanema (tabel 22). Ka on väljaspool abielu sündinud esimeste laste osakaal suurem just internaalsete küsitletute rühmas (tabel 39 ja 40)

TABEL 2 KONTROLLKESE, SEKSUAALSUHTED JA ABIELU

-----Tunnus		
Selle väärtus		
(standardtabeli nr)	internaalidel	eksternaalidel
-----Esmane		
seksuaalsuhe (vanus)		
(tabelid 77/78)	19,95/19,78	20,84/20,47
Esmane kooselu (vanus)		
(tabelid 21/22)	21,30/20,70	21,99/21,95
Kooselude arv		
(tabelid 15/16)	1,19/1,19	1,16/1,11
Vabaabielude arv		
(tabelid 19/20)	0,32/0,35	0,21/0,24
Abielude arv		
(tabelid 17/18)	0,96/0,83	1,00/0,87
Elukaaslane eri rahvusest		
(tabelid 25/26)	17,0/ 9,3	21,5/9,2
sama noorimas kohordis		

(tabelid 25/26)	12,2/4,92	11,11/0,00	Küsitletava
haridustase			
kõrgem kui partneril (28/29)	26,2/28,9	20,1/23,2	Kümnendaks
kooseluaastaks			
lahku läinud (tabelid 29/30)	31,5/31,0	23,6/20,6	SKK puhul
toimub ka esmane seksuaalsuhe tavaliselt varem kui VKK puhul seda täheldada võib (standardtabel 77 ja 78),.			

Rahvuste asssimileerumist propageerivatele teoreetikutele ja praktikutele peaksid kindlasti huvi pakkuma arvud, mis näitavad, et põlisrahvastikust naised eelistavad tunduvalt vähem eri rahvusest elukaaslast, sellal kui sisserännutest eksternaalide hulgas on taoliste partnerite sagedus tunduvalt suurem kui internaalide hulgas (standardtabelid 25/26).

Võrreldes VKK-ga on seesmise kontrollkeskmega naiste hulgas on ka tavaliselt rohkem neid, kelle haridustase on kõrgem kui nende elukaaslasel. Selline ebatraditsionaalsus sobib loogiliselt kokku ka internaalsete inimeste suurema enesekindlusega.

Kui abiellu astumine seostus sõjajärgsete kohortide puhul VKK-ga, siis lahutamise tõenäosus seostub ilmselt rohkem SKK-ga (tabel 29 ja 30).

Käesoleva uurimuse seisukohalt keskne tunnus - elussündide arv küsitletu kohta - ei sõltunud küsitletute kontrollkeskmest. See viitaks justkui kontrollkeskme sobimatust sündimuse indikaatori rolli. Samas seostus kontrollkeske aga pea kõigis küsitletute kohortides just sündimuskavadega - andes suurema toimunud ja eeldatavate sündide koguarvu seesmise kontrollkeskmega küsitletutele (tabel 85 ja 86). Kuna elussündide poolest kumbki rühm ei erinenud teisest, siis on see vahe tekkinud eeldatavate sündide arvu tõttu. Just seesmise kontrollkeskmega naiste hulgas on rohkem neid, kes kavatsevad veel sünnitada ja seda kinnitab ka ideaalne laste arv, mis on kõikides SKK küsitletute kohortides suurem.

TABEL 3. KONTROLLKESE JA SÜNDIMUS

-----Tunnus		
Selle väärtus		
(standardtabeli nr)	internaalidel	eksternaalidel
-----Vanus		
		esimese
lapse		
sündides (tabelid 37/38)	23,06/23,18	23,33/23,45
teise lapse sündides		
(tabelid 37/38)	26,79/26,69	27,50/27,32
kolmanda lapse sündides		

(tabelid 37/38)	29,25/29,23	30,19/30,71
esimene sünnivahemik (kuud)		
(tabelid 41/42)	10/10	12/12
Raseduste koguarv		
(tabelid 61/62)	3,24/3,11	3,43/2,98
Elussündide osakaal		
(tabelid 63/64)	51,7/55,8	49,2/58,3
Raseduseta (%)		
(tabelid 65/66)	33,8/36,0	36,4/43,3
sama noorimas kohordis		
(tabelid 65/66)	65,0/67,4	57,9/52,4
Abortide arv		
(tabelid 67/68)	1,29/1,11	1,52/1,02
sama noorimas kohordis		
(tabelid 67/68)	0,40/0,31	0,58/0,52

TABEL 3. KONTROLLKESE JA SÜNDIMUS. (järg)

-----Tunnus		
Selle väärtus		
(standardtabeli nr)	internaalidel	eksternaalidel
-----Abordita		
(tabelid 73/74)	43,9/47,6	42,8/49,6
sama noorimas kohordis		
(tabelid 73/74)	74,0/76,4	60,5/57,1
Pole kunagi kasutanud kontratseptiivseid vahendeid		
(tabel 79/80)	12,36/11,66	19,30/19,60
sama noorimas kohordis		
(tabel 79/80)	0,90/1,23	18,92/14,29

Sündide ajastus näitas seda, et seesmise kontrollkeskmega naised sünnitasid oma esimese, eriti aga teise ja kolmanda lapse varem kui välise kontrollkeskmega küsitletud (tabel 37 ja 38). Selle nähtuse artefaktiks on ka väiksem esimene sünnivahemik internaalsete küsitletute hulgas (tabel 41 ja 42).

Kuna plaanitud sündide osakaalu poolest ei erine kumbki vaadeldud rühm teineteisest, siis väärrib uurimist, kas ja kuivõrd see sõltub vastavast tunnusest isal.

Jättes kõrvale kõige noorema kohordi, kus keskmine raseduste arv on suurem välise kontrollkeskmega küsitletuil, võime täheldada põlisrahva hulgas on suuremal hulgal rasedusi seesmise kontroll-keskmega küsitletuil, sellal kui sisserännanuid iseloomustab vastupidine tendents. (tabel 61 ja 62).

Kuna aga elussündide puhul on olukord vastupidine, siis võib sellest teha järelduse, et sündivuse reguleerimine põliselanikel abortide kaudu on mõnevõrra tõenäosem internaalse hoiaku korral ja sissesõitnuil eksternaalse hoiaku puhul (vrdl tabel 61 ja 63 ning 62 ja 64, samuti tabelid 67 ja 68). Esimese abordi teevad varem just sõjajärgsetel aastatel sündinud internaalid.

Samas on abordita naisi rohkem kahte noorimasse kohorti kuuluvate internaalide kui eksternaalide hulgas. (tabel 74) . Üheks põhjuseks sellele on ka asjaolu, et SKK puhul tarvitatakse tunduvalt sagedamini rasedusvastaseid vahendeid ja seda eriti nooremates igarühmades. (tabel 80).

SKK-ga küsitlute noorim kohort on enamasti juba enne lapse sündi tööle asunud (selle poolest erinevad nad oma vanematest sookaaslastest), nad õpivad veidi kauem kui VKK rühma esindajad ega jäta ka peale esimese lapse sündi oma õpinguid pooleli. Kuna aga just see seltskond naisi peab ideaalseks omada suuremat arvu lapsi, kui seda mainivad nende VKK sookaaslased, siis on selge, et seesmise kontrollkeskmega tööealiste naistele võimaluste loomine oma õpingute jätkamiseks ja kvalifikatsiooni tõstmiseks laste kasvatamise kõrvalt oleks üheks oluliseks teguriks, mis võimaldaks luua tingimusi iibe suurendamiseks just selle elanikkonna kihi hulgas, kes seda ka ise soovib ja kelle aktiivne hoiak aitaks kaasa ka järeltuleva sugupõlve terve ellusuhtumise kujunemisele.

TABEL 4. EMAD KONTROLLKESE NING SÜNNITUSJÄRGNE KÄITUMINE

-----Tunnus		
Selle väärtus		
(standardtabeli nr)	internaalidel	eksternaalidel
-----Haridustee		
lõpetamine alles		
pärast esmasündi (117/118)	9,83/10,14	3,02/3,33
sama noorimas kohordis		
(tabelid 117/118)	10,91/11,90	4,17/7,14
Tööleasumine alles pärast		
esmasündi (119/120)	8,83/8,75	6,23/7,02
kohordis		

(tabelid 119/120)	7,55/7,32	8,70/15,38
Töövaheaeg seoses		
esmasünniga (121/122)	11/11	10/9
sama noorimas kohordis		
(tabelid 121/122)	24/21	14/10
Esimene laps pannakse		
koolieelsesse lasteasutusse		
(tabelid 123/124)	75,13/72,87	65,78/59,38
sama sünnikohordis 1964-1968	80,49/76/92	91,67/85,7

Erilist tähelepanu väärrib asjaolu, et just noorimasse kohorti kuuluvate internaalsete emade puhul kujuneb esimese lapse sünniga seotud töövaheaeg umbes kaks korda pikemaks kui eksternaalidel, mis peale kõige muu viitab kindlasti ka nende suuremale suundumusele ise oma laste kasvatamise eest hoolt kanda. Seda tõendab ka asjaolu, et nad ei ruttu ka seejärel oma lapsi koolieelsetesse lasteasutustesse panema.

Võttes kokku seesmise kontrollkeskmega küsitletute olulisemaid tunnuseid võime seega neile tüüpilisi iseärasusi utreerides öelda, et tegemist on töökamate ning varem iseseisvat elu alustanud naistega. Nad alustavad varem oma seksuaalsuhetega, kuid ei tee

nii võrd sageli aborte, sest kasutavad tõenäosemalt eostumisvastasedi vahendeid. Nad eelistavad (vähemalt esialgu) abielule vabaabieliu ning jõuavad ka tõenäosemalt oma elukaaslasest esimese kümne kooselu aasta järel lahku minna, mille põhjuseks võib oletada elukaaslase kontrollkeskme eksternaalsust.

Oma lapsed sünnitavad nad nooremas eas kui seda teevad eksternaalid ning peavad nende eest ka kauem ka ise hoolt (ega paiguta neid ka lasteaeda). Sellele vaatamata just neile on tüüpiline haridustee jätkamine ka peale esimese lapse sünni. Kuigi nende poolt elusalt sünnitatud laste arv võrdub eksternaalide poolt ilmaletoodud laste arvuga jõuavad nad üldjuhul siiski oma peret paremini majanduslikult kindlustada, mida näitab mitme eluasemega internaalide suurem esindatus (eksternaalidega võrreldes) küsitletute üldkogumis.

Kuna just internaalidele on eelkõige iseloomulik soov suuremat arvu lapsi omada, siis võib ülaltoodud iseloomustust lugedes pidada igati õigustatuks samme, mis nende soovi täideviimisele kaasa aitaksid. Eelkõige tuleks mõelda võimalusele soodustuste loomiseks kõigile edasi õppida ja töötada soovivatele emadele, et nad laste kasvatamise kõrval saaksid tõsta (või siis vähemalt ei minetaks) oma tööalast kvalifikatsiooni ning suudaksid tööturul vallaliste (ja lastetute) naistega edukalt

konkureerida. Sellist tuge väärivad nad nii oma elukaaslastelt kui ka Eesti riigilt.

On vaieldamatu, et sündimust ei ole võimalik seletada ainult ühe teguri mõjule tuginedes, olgu see nii informatiivne kui tahes. Viitame siinjuures kasvõi näiteks uurimustele, mis seostavad suuremat laste arvu peres selliste teguritega nagu isade kannatliku iseloomu (V.V.Boiko, 1980) või siis mõlemate vanemate nõrgema orienteeritusega vaba aja veetmisele (I.J.Rodzinskaja,1986). Ometi on samas ka selge, et postsotsialistlik Eesti ühiskond tunneb nii praegu kui ka lähemas tulevikus suurt puudust eelkõige nendest inimestest, kes on veendunud, et igäüks on ise oma õnne sepp. Pole põhjust kahelda selles, et seesmise kontrollkeskmega vanemad suudavad üles kasvatada samasuguse eluhoiakuga lapsi. Seetõttu peame ka meie õigustatuks just selle tunnuse arvesse võtmist nii sündimuse uurimisel kui ka abinõude väljatöötamisel selle reguleerimiseks.

1. Eesti Pere- ja Sündimusuuring. Metodoloogiaülevaade. Tallinn, Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, 1995. 68 lk.

2.Eesti Pere- ja Sündimusuuring.Standardtabelid. Tallinn, Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, 1995. 111 lk.

3. Baron, R.A., Byrne, Donn and Kantowitz, Barry H. Understanding Behaviour. Sec. ed. Holt-Sounders Japan, Ltd, 1981. 770 p.

4. Boiko,V.V. A few-children family. Statistika, Moscow, 1980. 231 p.(The book is in Russian - Boiko, V.V. Malodetnaya semya. Moskva, Statistika, 1980.)

6. Laird,J.D., Thompson, N.S. Psychology. Boston, Toronto; Houghton Mifflin Company, 1991. 561 p.

7. Lundy, J.R. Some personality correlates of contraceptive use among unmarried female college students. Journal of Psychology, (80) 1972, 80, 9-14.

8.Muzdybayev, K. Locus of Control in Mass Communication Research. Materials of Inter-Republican Scientific Conference. Modern Methods of Mass Communication Research. Tallinn, Sept 29-30 1980. Tallinn, Periodika, 1983, 222-226. (The book is in Russian:

Materialy mezhpublikanskoy nauchnoy konferencii. Sovremennyye metody issledovaniya sredstv massovoy kommunikacii. Tallinn, 29-30 sentyabrya 1980. Tallinn, Izdatelstvo "Periodika", 1983)

9. Nuoppinen, R. Terveyspsykologian perusteet. UKK Instituutti, Jyväskylä, 1994. 194 s.

10. Rodin, J., and Langer, E.J. Long Term Effects of a Control Relevant Intervention with the Institutionally Aged. *Journal of Personality and Social Psychology*, (35) 1977, 897-902

11. Rodzinskaya, I.Y. Factors influencing reproductive attitudes of spouses. *Fertility of families: yesterday, today, tomorrow*. Mysl, Moscow, 1986, 70-80. (The book is in Russian: *Detnost semyi: vtchera, segodnya, zavtra*. Moskva, "Mysl", 1980)